

LEUTÜKHIDÉSZ PÉNZESZSÁKJA – KORRUPCIÓ AZ ANTIK GÖRÖG VILÁGBAN

THE MONEY-BAG OF LEOTYCHIDAS – CORRUPTION IN THE ANCIENT GREEK WORLD

Németh György

DSc, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Ókortörténeti Tanszék, ORCID ID: 0000-0001-8708-8102
nemeth.gyorgy@btk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A korrupció általánosan elterjedt az ókori társadalmakban, de különféleképpen ítélték meg: vagy természetesnek tartották, vagy a törvény erejével szigorúan büntették, vagy éppen vádként egy ellenfél lejáratására használták. A tanulmány néhány spártai és athéni példát mutat be.

ABSTRACT

Corruption was a prevalent phenomenon in all ancient societies, but it provoked diverse reactions: it was either considered natural, or it was strictly punished by law, or it may also have been used to denigrate one's opponent. This paper examines selected cases from Sparta and Athens.

Kulcsszavak: vesztegetés, korrupció, Themisztoklész, Periklész, Hérodotosz, Athén, Spárta

Keywords: bribing, corruption, Themistocles, Pericles, Herodotus, Athens, Sparta

EGY PERZSA PÉLDA

Hérodotosz, a görög–perzsa háború történetírója, akit Cicero a *Törvényekben* a történetírás atyjának nevez (pater historiae), leírja, hogyan büntette meg Kam-büszész perzsa uralkodó a megvesztegetésen kapott királyi bírát, Sziszamnészt. Elvágatta a férfi torkát, és lenyúzatta a bőrét, majd a lenyúzott bőrt csíkokra vágta, s azzal borított be Sziszamnész bírói székét. Ezután pedig a kivégzett és megnyúzott bíró fiának juttatta a méltóságot, s jól eszébe véste, hogy sose feledje el, miközben ítélkezik, miféle bírói székben is ül.¹

¹ Hérodotosz, 5. könyv 25.

A horrorisztikus történetből nemcsak az válik nyilvánvalóvá, hogy a perzsák kegyetlenül üldözték a korrupciót, hanem az is, hogy az a társadalom legmagasabb rétegeiben is természetesen jelen volt. Egy önkényuralmi rendszerben magától értetődő, hogy az egyes emberek, akik szeretnék ügyeiket elintézni, megvesztegetik a döntéshozókat, és ez olyan mértékig természetes számukra, mint az, hogy a perzsa király alattvalói. Fel sem tételezik, hogy hálájuk anyagi kimutatása nélkül bármilyen ügyben is sikert érhetnének el.

A HOMÉROSZI KOR

A korrupció azonban a legkevésbé sem perzsa jelenség volt, az ókori görög világban is folyton felbukkant. A pénzhasználat előtti korszakban, a homéroszi világban az arisztokraták nem tartották társadalmi helyzetükhöz méltónak, hogy kereskedjenek, de nyersanyagokra, például vasra, rézre, ónra nekik is szükségük volt. Így aztán kialakult az „ajándékozás” rendszere, amelyben egymásnak vendégbarátsági ajándékokat adtak, de azok közt meglapultak a csere voltaképpen célját jelentő nyersanyagok is. Így gyakran előfordult, hogy nem azonos értékek cseréltek gazdát, de ez azért nem jelentett problémát, mert a felek gyakran adtak „ajándékokat” egymásnak, és így az adott és kapott ajándékok értéke idővel kiegyenlítődt. Ezt a gazdasági rendszert nevezte Polányi Károly reciprocitásnak (Polányi, 1976, 426–465.). Akkor is ajándékot illett vinni, ha egy polgár a feljebbvalójához fordult, mert el akarta intézni valamilyen ügyes-bajos dolgát. Ez természetes része volt a társadalomnak, és fel sem vetődött, hogy mindez korrupció lenne (Bosman, 2012, 17–29.). Udvariasságnak, a döntések felgyorsításának tekintették. Nem véletlenül nevezte el a 20. század második felének neves brit ókortörténésze, Moses Finley Homérosz társadalmát ajándékozó társadalomnak (gift-giving society) (Finley, 1985, 87–89.).

Jó példa erre a homéroszi *Odüsszeia* első énekében a taphoszi Mentész esete (aki valójában Athéné istennő egyik álarca volt). Amikor el akart indulni Odüsszeusz palotájából, a hős fia, Télemakhosz így szólt hozzá:

„Ámde maradj még itt, bármint sürgödsz is az útra,
hogy fürdőt végy és kedves szivedet felüdítve
drága ajándékkal térhess, örömödre, hajódhoz,
egy nagyonis széppel, mely eszedbe idéz a lakodban,
s mint amilyent szeretett vendégnek a drága barát ad.”²

² Devecseri Gábor fordítása.

Az istennő nem akarja elfogadni az ajándékot, de ezt sértődés nélkül még ő sem teheti meg, ezért azt mondja, majd ha visszatér, akkor veszi át, és adja át az ő viszontajándékát.³ Egyértelmű, hogy az ilyen mélyen beágyazódott viszontajándékozási rendszert nem lehet korrupciónak tekinteni, de az is, hogy e szokást csak nagyon vékony mezsgye választja el (ha ugyan valóban elválasztja) a polisztársadalmakban virágzó valódi korrupciótól (Schuller, 1982, 12.).

Homérosznál mindenesetre összesen egyszer szerepel egy olyan történet, amit nemcsak a ma embere, hanem maga a költő is korrupciónak tartott. A Parisz királyfi által elrabolt Helenét visszakövetelő görög követség megölését követelte a trójai Antimakhosz, a vendégjogot lábbal tiporva, mivel Parisz megvesztegette arannyal. Ezt természetesen elutasították a trójaiak, de annyit el tudott érni Antimakhosz, hogy Helenét ne szolgáltatassák vissza. Az eset annyira köztudott volt, hogy a görög sereg vezére, Agamemnón személyesen állt bosszút Antimakhosz két fián, megölve őket a csatatéren.⁴

Azokban az időkben, amikor az ógörög még iskolai tananyag volt, minden diák találkozhatott a Kr. e. 4. században élt Démoszthenész és Aiszkhinész szónoklataival, amelyekben a két politikus kölcsönösen korrupcióval vádolta egymást, amelyet akkor követtek (volna) el, amikor II. Philipposz makedón uralkodónál jártak együtt követségben. A fordulatos és meglehetősen szövevényes ügyben ma sem tudjuk eldönteni, egyikük vagy másikkuk vádja volt megalapozott, netán egyiküké sem, és a korrupció emlegetése csak a másik politikus lejáratását szolgálta. Az biztos, hogy a szónokok műveit olvasva nyilvánvaló, hogy vagy nagyon gyakori volt Athénban a korrupció, vagy legalábbis nagyon hihetőnek tündek az ilyesféle vádak az athéniak szemében, ezért is használták a szónokok azokat ilyen gyakran (Schuller, 1982, 29–48.).

A továbbiakban két polisz példáján mutatom be a korrupció mintáit, Spártáén és Athénén. Azért e két államot választottam, mert a legtöbb forrás ezek történetéről áll rendelkezésünkre. Hérodotosz, Thuküdidész, Xenophón és Polübiosz történeti munkáiból azonban nyilvánvaló, hogy a megvesztegetés ugyanúgy létezett valamennyi általunk ismert poliszban, amelyek száma a Kr. e. 5. században legalább 750 lehetett (Németh, 1999, 10.). Csak egyetlen mondatot idézek Polübiosz tizennyolcadik könyvéből: „Mivel Hellaszban már hosszú idő óta általános gyakorlat volt a megvesztegetés, és enélkül úgyszólván senki sem volt hajlandó bármiféle kívánságot is teljesíteni – hogy úgy mondjam, a megvesztegetés az aitoliaiaknál bizonyos előnyök megszerzése esetében szinte közkeletű megoldássá vált –...”⁵

³ *Odüsszeia*, 1. ének, 310–318. sor.

⁴ *Íliasz*, 11. ének, 122–142. sor.

⁵ 34. fejezet, Muraközy Gyula fordítása.

A SPÁRTAI KORRUPCIÓ

A legtöbb olyan művelt ember számára, aki ókortörténettel utoljára a középiskolában találkozott, a spártai korrupció szinte elképzelhetetlen, hiszen megtanultuk, hogy a spártaiak vaspénzt használtak éppen azért, hogy a meggazdagodás lehetőségét és vele együtt a korrupciót távol tartsák államuktól. Ez a Spárta-kép a Kr. u. 2. században élt író, Plutarkhosz *Lükurgosz* című írása alapján terjedt el. Plutarkhosz így fogalmaz a *Lükurgosz-életrajz* 9. fejezetében: „Amikor ezt a pénznemet [ti. a vaspénzt] Lakedaimónban bevezették, temérdek bűn egyszerűen eltűnt. Mert miért akart volna valaki ellopni, vesztegetésképpen elfogadni, elrabolni vagy erőszakkal eltulajdonítani olyasmit, amit nem lehetett elrejteni, vagy aminek birtoklása nem volt kívánatos, és még a feldarabolása sem járt semmi haszonnal, mert mint mondják, Lükurgosz rendeletére az izzó vasat ecettel edzették, s így más célra nem lehetett felhasználni, tekintve, hogy ily módon a vas törékennyé és megmunkálhatatlanná vált.”⁶

Vagyis Lükurgosz, a legendás törvényhozó, Plutarkhosz szerint éppen azért vezette be a vaspénzt Spártában, hogy a polgárok erkölcsösebbek legyenek. A vasnak azonban van saját értéke, tárgyakat lehet kovácsolni belőle, ezért még ezt is meg akarta akadályozni Lükurgosz. Csakhogy az ecetbe mártott izzó vas valójában nem válik rideggé és megmunkálhatatlanná. Nem csak ez az információ hibás Plutarkhosz írásában. Ő azt állította, hogy Lükurgosz kivonta a forgalomból az arany- és ezüstpénzt, és helyettük vezette be a vasat. Ez azonban tévedés. A vaspénz – amely valójában méteres vasnyársakból állt (a drachma egy hatoda, az obolosz nyársat is jelent) – a régészeti emlékek alapján az ezüst- és aranypénz kialakulása előtt jelent meg, és nemcsak Spártában, hanem más poliszokban is, célja pedig nem a kereskedelem meggátolása, hanem annak elősegítése volt. A többi állam azonban a Kr. e. 6–5. században bevezette a lüdek által feltalált ezüstpénzt (az aranyveretek nagyon ritkák voltak még ekkor), Spárta azonban a Kr. e. 3. században, Areusz király idején vert először ezüstből érméket (Pagkalos, 2015).

A saját nemespénz-verés hiánya azonban egyáltalán nem akadályozta meg a korrupció lehetőségét. A Kr. e. 4. században élt filozófus, Arisztotelész a politikaelmélettel is foglalkozó *Politika* című könyvében a pénzsóvárságot nevezte a spártaiak legnagyobb hibájának, és az ephoroszi hivatal betöltők korruptségára konkrét példát is hozott (Németh, 1999, 236.). Azt azonban, hogy a megvesztegetés nem egyedi esetekre korlátozódott, hanem gyakorlatilag az egész társadalmat átható erő volt, harminc évvel ezelőtt mutatta ki Karl Leo Noethlichs (1987). Ezt a három évszázadot átfogó, harminchat esetet leíró tanulmányt használta fel Bé-

⁶ Máthé Elek fordítása.

res Béla a spártai vesztegetések történetének rövid ismertetéséhez (Béres, 1992–1993).

Noethlichs tanulmányában a spártaiak által gyakorolt korrupció három típusát különböztette meg:

- I. Megvesztegetés mint Spárta politikai és katonai céljai eléréséhez felhasznált eszköz;
- II. Spártaiak megvesztegetése politikai és katonai ellenfelek által;
- III. Megvesztegetés és megvesztegethetőség a spártai belpolitikában.

Az alábbiakban az egyes típusok néhány jellegzetes példáját mutatom be.

I. Megvesztegetés mint Spárta politikai és katonai céljai eléréséhez felhasznált eszköz

A Kr. e. 7. században a spártaiak ellenőrzésük alatt tartották a Peloponnész-szi-félsziget teljes déli részét, vagyis saját hazájukon, Lakedaimónon kívül Meszszéniát is. Ez utóbbi terület helótasorba kényszerített lakói fellázadtak, és mozgalmukat támogatták a Spártával mindig hadilábon álló argosziak és az arkadiai városok. A spártaiak biztosra akartak menni, és a háború harmadik évében, az úgynevezett Nagy-árok menti csata előtt megvesztegették az arkadiai királyt és hadvezért, Arisztokratészt. Az esetről 4. könyvének 17. fejezetében beszámoló Pauszaniász rosszállóan jegyzi meg, hogy tudomása szerint ez volt az első (de nem az utolsó) eset, amikor egy győzelmet nem a fegyverek, hanem a vesztegetés segítségével nyertek el, és ezt az első példát éppen a spártaiak mutatták. Arisztokratész kívarta az ütközet kezdetét, majd csapatainak visszavonulót fűjt arra hivatkozva, hogy a kedvezőtlen terepen egy esetleges vereség során nem tudnák elkerülni a nagyobb véráldozatot. A messzénéiek vereséget szenvedtek, de nem tételezték fel, hogy Arisztokratész nem gyávaságból, hanem aljas szándékból vonult vissza. Csakhogy amikor az utolsó messzénéi város eleste után a felkelők Arkadiába menekültek, és azt tervezték, hogy egyenesen Spárta városát támadják meg, Arisztokratész újból értesítette a spártaiakat. Hírvivőjét azonban elfogták, rábizonyították a királyra az árulást, és halálra kövezték.

Arisztokratész a Kr. e. 7. században történt megvesztegetése, bár több forrás is említi, történetileg talán nem teljesen bizonyos. Annál pontosabb információkkal rendelkezünk az éliszi Tiszamenosz korrumpálásáról a perzsa háborúban, Kr. e. 479-ben, a plataiai csata előtt. Az ütközet idején ez az éliszi férfi volt a görög sereg jósa. A spártaiaknak a fülébe jutott, hogy egyszer azt jósolta neki a delphoi papnő, a püthia, hogy öt nagyszerű győzelmet fog aratni. Hérodotosz szerint Tiszamenosz komolyan nekiveselkedett a testedzésnek, és öttusában indult az olimpiai játékokon. Az utolsó versenyszámig, a birkózásig nem talált legyőzőre, de ott alulmaradt, így be kellett érnie a második hellyel, amit azonban a görögök még csak nyilván sem tartottak. Ez ütött szöveget a spártai vezérek fejébe. Milyen győ-

zelemről jósolt a püthia? Az biztos, hogy nem az olümpiairól. A két spártai király magához hívatta a jóst, és pénzt ígért neki, ha spártai hadvezérként ő is részt vesz a sereg vezetésében. Amikor Tiszamenosz látta, hogy mennyire ragaszkodnak a királyok az ő személyéhez, azt mondta, neki a pénz nem elég, adják meg számára és testvérének is a spártai polgárjogot, minden azzal járó előnnyel együtt. A két király először hallani sem akart erről, de amikor a perzsák felsorakoztak ellenük, teljesítették Tiszamenosz kérését. Így lett az éliszi jós spártai hadvezér, és Hérodotosz fel is sorolja, hogy a plataiai csatán kívül még melyik négy győzelemhez segítette hozzá a spártai seregeket.⁷

Az Athén és Spárta közt zajló peloponnészoszi háború utolsó tengeri csatájában, Kr. e. 405-ben Aigoszpotamoinál az athéni flotta megsemmisítő vereséget szenvedett. A bosszúéhes spártaiak minden túlélőt kivégeztek, leszámítva az egyik athéni flottaparancsnokot, Adeimantoszt. Xenophón történeti munkájában ezt azzal indokolja, hogy korábban Adeimantosz volt az egyetlen, aki az ellen szavazott, hogy a spártai hadifoglyok jobb kezét vágják le (2. könyv 1. fejezet). A híres szónok, Lüsziasz 14. beszédében azonban tényként közli, hogy Adeimantosz árulta el a hajóhadat a spártaiaknak, és Pauszaniasz Arisztokratész árulását elbeszélve megemlíti, hogy Adeimantosz pénzt fogadott el a spártai flottaparancsnoktól, Lüszaandrosztól.

II. Spártaiak megvesztegetése politikai és katonai ellenfelek által

A legkorábbi esetről Hérodotosz tudósít 3. könyvének 54–56. fejezetében. Szamosz szigetén Polükratész türannosz uralkodott Kr. e. 524-ben, aki államát regionális nagyhatalommá tette flottafejlesztésével. Az ezzel a flottával végrehajtott akciók a tengeri csatáktól a rablóhadjáratokig terjedtek, de mindenképpen növelték a sziget és az uralkodó hatalmát. Polükratész azonban elűzte a szigetről ellenfeleit, akik a spártaiaktól kértek segítséget. A spártaiak nehezen szánták el magukat a hazájuktól oly távoli sziget elleni háborúra, és végül nem is arra hivatkoztak, hogy a menekülteknek nyújtanak segítséget, hanem arra, hogy a szamosziak elraboltak egy értékes vegyítőedényt és egy páncélt. A spártaiak negyven napig ostromolták partra szállva a várost, de végül visszavonultak. Hérodotosz beszámol arról a harmadik könyvében, hogy Polükratész rengeteg pénzzel vásárolta meg tőlük a békét, igaz, ezt a híresztelést nem tartotta megalapozottnak. Az pedig tényleg csak mesének tűnik, hogy a türannosz aranyozott ólompenzéket adott volna át. Miért is tette volna, hiszen a kor egyik leggazdagabb uralkodója volt.

A tankönyveinkben dicsőséges győzelemként számon tartott, a perzsák ellen Kr. e. 480-ban vívott szalamiszi csata sem volt mentes a korrupciótól. A csata

⁷ Hérodotosz, 9. könyv 33–35. fejezet.

előtt az észak felől közeledő perzsa flotta elől menekülő euboiaiak (a szigetet tíz évvel korábban Dareiosz dúlta fel) könyörögtek a spártai flottaparancsnoknak, Eurübiadésznek, hogy legalább addig tartóztassák fel a perzsákat, amíg a nőket és a gyerekeket kimenekítik. A spártai azonban hallani sem akart erről, mivel látta, milyen nagy a perzsák hajóhada. Az euboiaiak ekkor Hérodotosz 8. könyve szerint az athéni Themisztoklészhoz fordultak (akinek az volt a híre, hogy nem veti meg a pénzt), és végső kétségbeesésükben 30 talanton, vagyis 180 000 drachma ezüstöt ígértek neki. Themisztoklész igent mondott, de egyedül az athéni hajókkal nem ért volna el semmit. Ekkor 5 talantont átküldött a spártai Eurübiadésznek, másik 3 talantont pedig a jelentős korinthoszi kontingenst vezető Adeimantosznak, természetesen úgy, mintha ez az athéniak pénze lenne. Hérodotosz hozzáfűzi, hogy természetesen Themisztoklész járt a legjobban, hiszen neki 22 talantonja maradt (8. könyv 5. fejezet). Így történt, hogy Euboiá északi hegyfokánál, Artemiszionnál megütköztek a perzsákkal, és bár legyőzni nem tudták őket, addig feltartották hajóhadukat, amíg az euboiaiak végeztek a lakosság kitelepítésével. A szalamiszi csata előtt Athénban ketten pályáztak az athéni flotta vezetésére, Themisztoklész és a szónoklásban járatos, de gyáva és megvesztegethető Epiküdéz. Amikor Themisztoklész látta, hogy a választásban Epiküdéz győzhet – Plutarkhosz Themisztoklész életrajzának 6. fejezete szerint –, pénzért megvásárolta becsvágyát, így lehetett Themisztoklész a flottaparancsnok.

Kr. e. 446-ban Athén és Spárta első nagy háborúját vívta. Pleisztoanax spártai király seregével már az attikai Eleusziszt is elfoglalta, amikor hirtelen visszavonult. Thuküdidész szerint Periklész vesztegette meg a királyt. Mivel azonban Athénban a közpénzek felhasználásáról évente jelentésben kellett elszámolni, Periklész a spártai királyok említése nélkül annyit nyilatkozott csak, hogy a hús talantont „szükséges dolgokra” fordította (Noethlichs, 1987, 145.). A megvesztegetés annyira köztudott volt, hogy a népgyűlés ezt a magyarázatot minden további nélkül elfogadta. Igaz, amikor a spártaiak tudomást szereztek az esetről, elítélték és száműzték királyukat, de csak rövid időre, mert a visszatért Pleisztoanax végül Kr. e. 409-ig uralkodott.

III. Megvesztegetés és megvesztegethetőség a spártai belpolitikában

A spártai állam egyik legfontosabb jellegzetessége a kettős királyság volt. A két, egymással rokon királyi házon belül apáról fiúra szállt az uralkodói cím. A királyok egyben a hadsereg főparancsnokai is voltak, és igen előnyösnek bizonyult, amikor egy fiatal, netán gyermek király került hatalomra, a másikuk azonban kellő tapasztalattal rendelkezett a sereg vezetéséhez. Azért, hogy az olykor egymással viszálykodó királyok ne okozzanak nagy kárt a külföldi hadjáratokon, általában csak az egyiküket küldték ki, a másik otthon uralkodott. Ha azonban a

katonai helyzet úgy kívánta, mindketten vezethettek egy-egy hadsereget, de volt rá példa, hogy, mint a peloponnészoszi háború utolsó évében, az Athént ostromló két király gyakorlatilag egymás ellen fordult.

A legfeszültebb viszony azonban a spártai Kleomenész (ur. 520 k.–490 k.) és Démaratosz (ur. 491-ig) között volt a királyi házak történetében. Az Athén ellen készülődő Dareiosz követei bejárták Hellasz államait, és a nagykirály oldalára akarták állítani azokat. Többek között Aigina szigetállama sem utasította vissza a király ajánlatát, ezért az athéniak kérték a spártaiakat, büntessék meg az árulókat. Kleomenész partra is szállt a szigeten, és követelte a perzsákkal megegyezést kötő vezetők kiadatását. Az egyik aiginai polgár, Kriosz kiáltozni kezdett, hogy Kleomenészt nem is a spártaiak küldték, hanem az athéniak vesztegették meg. Ezt nem ő találta ki, hanem Démaratosz vádaskodott így Kriosznak írt levelében. A király tehát dolgvégezetlenül távozott. Közben Démaratosz mindent megtett Spártában, hogy megszabaduljon Kleomenésztől. Ő pedig Aigináról visszatérve és szembesülve a támadásokkal, bosszút esküdött Démaratosz ellen. Összebeszélt Démaratosz közeli rokonával, Leutükhidésszel, és Hérodotosz szerint azt állították, hogy a király nem Arisztónnak, az előző uralkodónak törvényes fia, ezért nem is uralkodhat. Arra hivatkoztak, hogy Arisztónnak két feleségétől sem született fia, ezért harmadjára legjobb barátjának feleségét vette el. Amikor azonban az asszony hét hónapra fiút szült, állítólag azt mondta, hogy ez nem lehet az én fiam. Később megbánta a kijelentését, és a spártaiak is megfélelkeztek róla, így követhette Démaratosz Arisztónt a trónon. Amikor tehát újból felmerült a vád, hogy ő mégsem Arisztón fia, a spártaiak a delphoi jósdához fordultak segítségért. Kleomenész Hérodotosz szerint megnyerte magának az egyik legbefolyásosabb delphoi polgárt, Kobónt, hogy intézze el, a jóslat neki kedvezzen. Kobón megvesztegette az egyik papnőt, Perillát, aki így Kleomenésznek kedvező jóslatot adott. A megalázott Démaratosz elhagyta Spártát, és a perzsa uralkodó tanácsadója lett. Leutükhidész pedig követte őt a trónon (ur. Kr. e. 491–475 k.). Dicstelen hatalomátvételének nem túl sokáig örülhetett. A plataiai győzelem után a spártaiak és az athéniak sorra indították büntető hadjárataikat a perzsákkal együttműködő görög államok ellen. Leutükhidész Kr. e. 476-ban a thesszáliaiak ellen vezette a spártaiakat, és könnyűszerrel elfoglalhatta volna az egész országot, de egy nagy pénzüsszeggel hagyta magát megvesztegetni a thesszáliaiaktól. Hérodotosz szerint rajtakapták, hogy a sátrában egy pénzes zsákon üldögél, ezért törvény elé idézték, és száműzték Spártából, a házat pedig lerombolták. A száműzött király Tegeába szökött, és ott is halt meg Kr. e. 469-ben. A szövevényes történetből egyértelműen látszik, hogy a spártai kül- és belpolitikában egyaránt fontos szerepet játszott a korrupció, vagy legalábbis annak vádként való megfogalmazása (Noethlichs, 1987, 155–156.).

AZ ATHÉNI KORRUPCIÓ

Ebből a szempontból az athéniak sem voltak különbe. Mind a vesztegetők, mind pedig a megvesztegetettek közt szép számmal találunk athéni politikusokat, amint ez az eddgiekből is kiderült Themisztoklész és Periklész esetében. Igaz, éltek Athénban közismerten becsületes politikusok is, akiknek közös tulajdonsága az volt, hogy szegényen haltak meg. A 2. és 3. század fordulóján élt Claudius Aelianus, a római neve ellenére görögül író szofista, a *Varia Historia* című munkájában felsorolta a legkiválóbb görögöket, akik szegényen éltek: Ariszteidész, Phókión, Epameinondasz, Pelopidasz, Lamakhosz, Szókratész és Ephialtész (2. könyv 43. fejezet). A hét személy közül csak két thébai volt, Epameinondasz és Pelopidasz, Szókratész pedig filozófus volt, és csak minimális politikai szerepet játszott (egyszer tagja volt a bulénak, a tanácsnak), de még így is egyértelmű, hogy legalábbis Aelianus szerint az összes becsületes (mert a politikából meg nem gazdagodott) görög politikus legnagyobb része athéni volt. Ariszteidész megvesztegethetlenségével elnyerte a „Becsületes” melléknevet (Plutarkhosz: *Ariszteidész*, 7. fejezet). Mint láttuk, Themisztoklész megvesztegethető volt, és maga is vesztegetett, és Plutarkhosz szerint politikai pályájának kezdetén 3 talanton vagyonnal rendelkezett, száműzetésekor azonban már százal (Plutarkhosz: *Themisztoklész*, 25. fejezet). Periklész korrumpálta a spártai királyokat, de ő maga nem fogadott el pénzt senkitől. Az athéni területi elvű politikai reformot levezénylő Kleiszthenész, aki a legelőkelőbb athéni nemzetség, az Alkmeónidák vezetője volt, Hérodotosz szerint száműzetése során magát a delphoi püthiát vesztegette meg. Azt ígérte, hogy a tűzvész után éppen újjáépülő Apollón-templom oromcsoportját a legjobb minőségű paroszi márványból fogja kifaragtatni, ha a spártaiaknak azt a jóslatot adja: üzzék el Athénból Hippiaszt, a türannoszt. A papnő ezt állítólag meg is tette (Hérodotosz 5. könyv 63. fejezet). Egy vesztegetést természetesen elég nehéz bizonyítani, de amikor a francia régészek feltárták Delphoi romjait, megállapították, hogy az Apollón-templom oromcsoportját valóban paroszi márványból faragták ki.

Ryszard Kulesza nem kevesebb, mint ötvennégy athéni korrupciós esetet ismertet monográfiájában (Kulesza, 1995). Ez nem jelenti azt, hogy az athéniak korruptabbak lettek volna a spártaiaknál, csak azt, hogy Athénról, belpolitikájáról, peres ügyeiről lényegesen több forrás maradt fenn, mint Spártáról. Kulesza négy kategóriát különböztet meg munkájában:

- A. Megvesztegetési perek (32 eset);
- B. Perek, amelyekben korrupciós vád nem merült fel, de a források mégis említik azokat (2 eset);
- C. Perek, amelyekben a vád nem ismert, de valószínűsíthető, hogy korrupció történt (15 eset);
- D. Korrupciós esetek, amelyeket valószínűleg nem követett per (5 eset).

Számunkra legérdekesebbek az A. és D. pontban ismertetett ügyek.

A. Megvesztegetési perek

Ha a Démoszthenész és Aiszkhinész politikai küzdelmének eszközeként felsorakoztatott, bőven dokumentált, de még így is bizonytalan és zavaros korrupciós vádaktól eltekintünk, az első általunk ismert, perhez vezető megvesztegetési ügy a híres Miltiadész fiához, Kimónhoz fűződik. Bár a marathóni csata megnyerése miatt Miltiadészt mindenki ismeri, fia, Kimón lényegesen több meghatározó győzelmet aratott. Katonaként kiváló teljesítményt nyújtott, de politikusként háttérbe szorult Periklész mellett. Ez a per is kettejük politikai csörtéinek egyike lehetett. Kr. e. 463-ban történt, hogy Kimón néhány hajóval Thrákiába ment, és felszabadította a perzsák által megszállt Khersonészosz-félszigetet (a későbbi Gallipolit). Aztán elfoglalta az athéniak ellen fellázadt Thaszoszt, megszerezve annak aranybányáit. Amikor győztesen hazatért, számon kérték rajta, miért nem támadta meg Makedóniát, sőt, feltételezték, hogy Alexandrosz makedón király megvesztegette. A politikai pályafutása kezdetén álló, fiatal Periklész vádolta a leghevesebben. Plutarkhosz szerint ekkor Kimón nővére, Elpiniké felkereste Periklészt, hogy lebeszélje a vádaskodásról. Periklész erre állítólag csak ennyit felelt: „Túl vén vagy már, Elpiniké, túl vén, hogy ilyen nagy ügybe beleártsd magad.” A végén azonban olyan elnéző volt Kimónnal szemben a perben, hogy a hadvezért felmentették (Plutarkhosz: *Kimón*, 14–15. fejezet).

A Szicíliából Kr. e. 424-ben eredménytelenül visszatérő három hadvezért megvádolták, hogy pénzt fogadtak el az ellenségtől, ezért nem arattak győzelmet. A vádlottak közül ketten külföldre szöktek, a harmadikukat viszont Thuküdidész szerint pénzbírságra ítélték.⁸

Egészen különös Nikomakhosz esete, akit azzal bíztak meg, hogy írja össze az athéni törvényeket. Lüsziasz *30. beszéde* ellene irányul, sőt a szónok egyenesen halálbüntetést követelt Nikomakhosz fejére. A per előzményéhez tartozik, hogy az athéni törvényeket, népgyűlési határozatokat különböző helyeken őrizték, például az Akropoliszon és az Agorán, a legtöbbet pedig az Agora Király-csarnokában (Baszileusz-sztoa). Kr. e. 413-ban, a második szicíliai expedíció katasztrofális bukása után az athéniak ráébredtek, hogy ha nincsenek összegyűjtve és rendezve a hatályos törvények, bárki javasolhat olyan örültséget, hogy támadják meg a távoli Szicíliát. Kr. e. 411-ben a négyszázak ugyancsak egy joghézagot kihasználva döntöttek meg néhány hónapra a demokráciát. Így aztán Nikomakhosz nekilátott a munkának, ami jóval lassabban ment, mint gondolták volna. Drakón és Szolón törvényei például az Akropoliszon egy rak-tárban heverték fatáblákra írva. Ezeket kellett márványfelírrá alakítani. Csak-hogy Nikomakhosz nem végzett munkájával időben, hanem az eredeti négy hónap helyett hat évig dolgozott a törvénytövegeken, amiket a vádló szerint

⁸ 4. könyv 65. fejezet.

hol meghúzott, hol kibővített, egyes peres felek megrendelésének megfelelően. Végül egy kártékony politikus megbuktatásához a harminc zsarnoknak szüksége volt egy olyan törvényre, amely megengedi, hogy ne a törvényszék, hanem a tanács hozza meg az ítéletet. A vád szerint Nikomakhosz „talált” is ilyen törvényszöveget, amit a feltételezés szerint vesztegetés fejében maga írt meg. Kleophónt e gyanús törvény alapján ítélték halálra, és a harmincak bukása után ezért került Nikomakhosz Kr. e. 399-ben a bíróság elé. Azt nem tudjuk, végül elítélték-e.

D. Korrupciós esetek, amelyeket valószínűleg nem követett per

Kr. e. 479-ben megvádolták Themisztoklészt, hogy pénzt fogadott el a spártaiaktól. Azért nem indítottak ellene pert, mert éppen a plataiai majd a mükaléi hadjáraton tartózkodott, de kezdeményezték a hadvezéri kollégiumból való kizárását (Kulesza, 1995, 90.).

Kr. e. 478-ban a becsületes Ariszteidészre bízták, hogy a létrejövő déloszi szövetség tagállamaira kivetendő adó összegét határozza meg. Ez függött az adott állam méretétől, lakosságának számától vagy nyersanyaggazdagságától. Az ezüst- és aranybányákkal rendelkező Thaszosz adója például jóval magasabb volt, mint amit a területe vagy a lakossága alapján fizetnie kellett volna. Az csak egyetlen forrásban szerepel (amit Plutarkhosz idéz), hogy állítólag a becsületes politikus pénzt fogadott volna el az ión városoktól, hogy adójuk alacsonyabb legyen. Ezt az értesülést azonban más forrás nem erősíti meg, és az esetleges vádemelés sem jelent önmagában bűnösséget.

A Kr. e. 5. század végének legellentmondásosabb, a források szerint legellen-szenvesebb athéni politikusát, Kleónt azzal vádolták meg, hogy öt talantonért cserében leszállította egy szövetséges állam adóját. Az esetről egy antik kommentár számol be, amit Arisztophanész egyik komédiájához írtak. Kleón tettei között, legalábbis amikkel megvádolták, ez egy kisebb fajsúlyú eset lehetett, de a dolog így is bizonytalan, mivel csak egy nagyon késői forrásban szerepel. Az is lehetséges, hogy a per azért maradt el, mert Kleón Kr. e. 422-ben elesett a csatáján.

Azt mindenesetre megállapíthatjuk, hogy a legnevezetesebb külpolitikai természetű vesztegetések, például Kleiszthenész és a delphoi püthia, Themisztoklész és a spártai, valamint a korinthuszi flottaparancsnok, Periklész és a spártai király ügye nem szerepel Kulesza monográfiájában, ugyanis Athénban senkinek sem jutott eszébe ezek miatt pert indítani. Vagyis az a tény, hogy Athénban szigorúan büntették a korrupciót, messzemenőleg nem jelentette azt, hogy akár állami, diplomáciai szinten ne éltek volna vele. Legfeljebb csak annyi került a hivatalos elszámolási jegyzőkönyvbe, hogy a pénzt „szükséges dolgokra” fordították.

IRODALOM

- Béres B. (1992–1993): Vas vagy arany? Megvesztegetés és megvesztegethetőség a „vaspénz” államában. *Sic itur ad astra*, 6–7, 1, 110–116.
- Bosman, P. (ed.) (2012): *Corruption and Integrity in Ancient Greece and Rome. (Acta Classica Supplementum IV)* Pretoria: Classical Association of South Africa, <http://www.casa-kvsa.org.za/Supplementum%20IV%20Corruption%20and%20Integrity.pdf>
- Finley, M. I. (1985): *Odüsszeusz világa.* (ford. Fridli J.) Budapest: Európa Könyvkiadó
- Hodkinson, S. (1996): Spartan Society in the Fourth Century: Crisis and Continuity. In: Carlier, P. (éd.): *Le IVe siècle av. J.-C.: approches historiographiques.* Nancy: Adra, 85–101. https://www.academia.edu/2313955/Spartan_Society_in_the_Fourth_Century_Crisis_and_Continuity
- Kulesza, R. (1995): *Die Bestechung im politischen Leben Athens im 5. und 4. Jh. v. Chr.* Konstanz: Universitätsverlag Konstanz
- Németh G. (1999): *A polisok világa.* Budapest, Korona Kiadó
- Noethlichs, K. L. (1987): Bestechung, Bestechlichkeit und die Rolle des Geldes in der spartanischen Aussen und Innenpolitik vom 7.-bis 2. Jh. v. Chr. *Historia*, 36, 2. 129–170. https://www.jstor.org/stable/4436002?seq=1#page_scan_tab_contents
- Pagkalos, M. E. (2015): The Coinage of King Areus I Revisited. *Graeco-latina Brunensia*, 20, 2, 145–159. https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/134636/1_GraecoLatinaBrunensia_20-2015-2_11.pdf?sequence=1
- Polányi K. (1976): *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet.* (ford. Kis J.) Budapest: Gondolat Kiadó
- Schuller, W. (Hrsg.) (1982): *Korruption im Altertum. Konstanzer Symposium Oktober 1979.* München: Oldenbourg